

“R. BLAUMAŅA PAZUDUŠAIS DĒLS”

Metodiskie ieteikumi sarunai ar skolēniem pēc Ērika Vilsona monoizrādes noskatīšanās

Mērķauditorija: 9.–12. klase

Ieteicamais sarunas ilgums: 45–60 minūtes

Izmantojams: literatūras, teātra mākslas, kultūras izpratnes un pašizpaušmes, sociālo zinātņu, klases audzināšanas stundās.

“Rūdolfā Blaumaņa Pazudušais dēls” ir Ērika Vilsona monoizrāde, kuras ietvaros ar skolēnu līdzdalību tiek izspēlēta Rūdolfā Blaumaņa bēdu luga “Pazudušais dēls”.

Iestudējums robežojas ar lekciju, sarunu un lugas analīzi, vērš skatītāju uzmanību pie dramaturģijas kā literatūras veida un traģēdijas kā dramaturģijas žanra un aicina uz kopīgu refleksiju par ētiskiem jautājumiem, kas skar vecāku un bērnu, draugu un mīloto cilvēku attiecības.

Kā tieši, tā netieši izrāde uzdod teorētiskus un ētiskus jautājumus: kas ir stāsts, kas ir dramaturģija, kas ir traģēdija, kādas ir likumsakarības, kas stāstu veido gan teātrī uz skatuves, gan dzīvē, no kuras smeļas un kuru izvērtēt aicina teātris? Kā veidojas dažādu cilvēku savstarpējās attiecības? Kāda nozīme tajās ir naudai, aizskartam godam, azartam, mīlestībai? Kas ir mīlestība? Kas ir ģimene? Kas ir ētiski pareiza rīcība? Ko nozīmē būt draugam? Ko nozīmē būt dēlam (vai tikpat labi – meitai), mātei, tēvam? Kas ir piedošana?

Cienījamie skolotāji!

Pēc izrādes aicinām veidot sarunu ar skolēniem par redzēto, dzirdēto un piedzīvoto, īpašu uzmanību pievēršot tam, kā Rūdolfā Blaumaņa lugā aplūkotie jautājumi sasaucas ar mūsdienu jauniešu pieredzi un priekšstatiem par cilvēku attiecībām.

Saruna pēc izrādes var notikt uzreiz pēc noskatīšanās vai kādā no nākamajām mācību stundām. Ja saruna notiek vēlāk, iespējams, sākumā nepieciešams īsi atjaunot skolēnu atmiņā būtiskākos izrādes notikumus un iespaidus.

Ieteicams sarunu strukturēt trīs daļās. Būtiski ir ievērot šo secību: sākumā runāt par **izrādi kā mākslas darbu**, pēc tam pāriet pie **tajā aplūkotajām dzīves situācijām un ētiskajiem jautājumiem**, un tikai noslēgumā — pie skolēnu **personīgās pieredzes un vērtībām**.

1. Saruna par redzēto izrādi

Šajā sarunas daļā svarīgi vispirms atgriezties pie tā, ko skolēni patiešām redzēja un piedzīvoja. Nevajadzētu uzreiz prasīt, “ko jūs no tā varat mācīties” vai “vai jums ir bijusi līdzīga pieredze”. Vispirms ļaujiet skolēniem aprakstīt un interpretēt pašu izrādi.

Par izrādes saturu

- Par ko bija šī izrāde?
- Kādu stāstu jūs redzējāt?
- Kas, jūsuprāt, ir izrādes galvenais konflikts?
- Kurš tēls jums palika atmiņā visvairāk? Kāpēc?
- Kā jūs raksturotu Krustiņu? Vai jūsu priekšstats par viņu izrādes laikā mainījās?
- Kā jūs raksturotu Roplaini — tēvu? Ko viņš vēlas panākt, un ko viņš īsti nespēj izdarīt?
- Kā jūs raksturotu Krustiņa attiecības ar māti?
- Kāda nozīme stāstā ir Mikum un Paulam?
- Kādas attiecības starp cilvēkiem izrādē jums šķita vissarežģītākās?
- Kurā brīdī, jūsuprāt, notikumu attīstība kļuva neatgriezeniska?
- Vai Krustiņam bija iespējams izvēlēties citu rīcību? Kurā brīdī?

Par monoizrādes formu

Ērika Vilsona iestudējums ir veidots kā monoizrāde, kurā aktieris vienlaikus stāsta, tēlo, skaidro un iesaista skatītājus. Šāda forma ļauj sarunāties ne tikai par Blaumaņa tekstu, bet arī par to, **kā stāsts tiek izstāstīts**.

- Kā jūs jutāties, skatoties monoizrādi?
- Vai jums pietrūka citu aktieru? Kāpēc?
- Kā aktieris panāca, ka skatītājs spēj iztēloties vairākus tēlus?
- Kā mainījās jūsu uztvere, kad aktieris stāstīja par notikumu, nevis to izspēlēja?
- Kāda nozīme bija skatītāju iesaistei?
- Vai jūs šo iestudējumu vairāk uztvērāt kā izrādi, lekciju, sarunu vai visu trīs apvienojumu?
- Kā šāda forma maina skatītāja attieksmi pret klasisku literāru darbu?
- Vai pēc izrādes jums radās lielāka interese izlasīt vai pārlasīt Blaumaņa lugu?

Par dramaturģiju un traģēdiju

Izrāde pievērš uzmanību dramaturģijai kā literatūras veidam un traģēdijai kā dramaturģijas žanram.

- Kas ir konflikts? Kāds ir galvenais konflikts “Pazudušajā dēlā”?
- Kas padara notikumu traģisku?

- Vai traģēdija vienmēr nozīmē tikai skumjas beigas?
- Vai traģiskam notikumam obligāti jābūt tādām, ko cilvēks pats nespēj ietekmēt?
- Kādas izvēles veidoja Krustiņa ceļu līdz traģiskajam iznākumam?
- Kurā brīdī skatītājs sāk saprast, ka stāsts virzās uz traģisku atrisinājumu?
- Vai, zinot iespējamo iznākumu, skatītājs uz iepriekšējiem notikumiem skatās citādi?

Par nosaukumu

- Kāpēc, jūsuprāt, luga saucas “Pazudušais dēls”?
- Kas ir “pazudis” — cilvēks, dēls, attiecības, uzticība, dzīves virziens?
- Vai Krustiņu var saukt tikai par “pazudušu dēlu”?
- Vai arī citi lugas tēli kaut ko ir pazaudējuši?
- Kā mainītos jūsu izpratne par izrādi, ja tās nosaukums būtu citāds?

2. Vispārīgs situācijas apskats

Šajā sarunas daļā izrādē aplūkotās situācijas iespējams salīdzināt ar “reālo dzīvi” — skolēnu pieredzi, mūsdienu sabiedrību un cilvēku attiecībām.

Svarīgi mudināt skolēnus nošķirt divus jautājumus: **“Vai es saprotu, kāpēc tēls tā rīkojās?”** un **“Vai es uzskatu viņa rīcību par pareizu?”**. Saprast cilvēka motivāciju nenozīmē attaisnot viņa rīcību.

Par izvēli un atbildību

- Cik lielā mērā cilvēks ir atbildīgs par savām izvēlēm, ja viņš atrodas sarežģītos apstākļos?
- Vai grūti dzīves apstākļi var attaisnot cilvēka sliktu rīcību?
- Kur beidzas citu cilvēku ietekme un sākas paša atbildība?
- Vai cilvēkam vienmēr ir izvēle?
- Kāpēc dažkārt cilvēks izvēlas sev kaitējošu rīcību, pat ja redz citas iespējas?
- Vai viens nepareizs lēmums var noteikt visu cilvēka turpmāko dzīvi?
- Vai cilvēkam ir iespējams “sākt no jauna”?

Par vecāku un bērnu attiecībām

- Ko vecāki drīkst prasīt no saviem bērniem?
- Vai vecāku mīlestība nozīmē pieņemt bērnu jebkuros apstākļos?
- Vai mīlestība un stingrība var pastāvēt vienlaikus?
- Kas notiek, ja vecāku priekšstats par to, kādam jābūt bērnam, nesakrīt ar paša bērna izvēlēm?
- Vai vecākiem ir iespējams pārāk daudz kontrolēt bērna dzīvi?

- Kā bērnam rīkoties, ja viņš jūtas nesaprasts no vecāku puses?
- Kādi ir priekšnoteikumi sarunai starp vecākiem un bērniem sarežģītā situācijā?

Par godu, reputāciju un citu cilvēku viedokli

- Cik svarīgi mūsdienās cilvēkam ir tas, ko par viņu domā citi?
- Ar ko atšķiras **gods, reputācija** un **popularitāte**?
- Vai cilvēks var kļūt par sava tēla “ķīlnieku”?
- Kāpēc cilvēki dažkārt izdara kaut ko pretēji savām vērtībām, lai nezaudētu citu cieņu?
- Vai bailes no kauna var ietekmēt cilvēka izvēles?
- Vai ir iespējams atgūt zaudētu uzticību?

Par naudu un materiālajām vērtībām

- Kādu lomu “Pazudušajā dēlā” spēlē nauda?
- Vai nauda pati par sevi var kļūt par problēmu?
- Kā naudas trūkums vai vēlme pēc naudas var ietekmēt cilvēka lēmumus?
- Vai cilvēka vērtību iespējams izmērīt materiālajā labklājībā?
- Vai mūsdienās sociālie tīkli un patērētāja kultūra rada līdzīgu spiedienu — vajadzību izskatīties veiksmīgam?
- Kā atšķiras tas, **kas cilvēkam patiešām ir vajadzīgs**, no tā, **ko viņš vēlas iegūt**?

Par azartu un riskantu rīcību

- Kāpēc cilvēkus var piesaistīt risks?
- Kāpēc zaudējums dažkārt mudina riskēt vēl vairāk?
- Vai cilvēks vienmēr apzinās sava lēmuma sekas?
- Kā draugu ietekme var pastiprināt riskantu rīcību?
- Kurā brīdī “joks”, “piedzīvojums” vai “iespēja nopelnīt” var kļūt par nopietnu problēmu?
- Kas var palīdzēt cilvēkam apstāties, ja viņš pats vairs nespēj kontrolēt savu rīcību?

Par draudzību un ietekmi

- Kas ir īsts draugs?
- Vai draugs ir tas, kurš vienmēr atbalsta, vai tas, kurš vajadzīgajā brīdī pasaka “nē”?
- Kā atšķirt atbalstu no pamudināšanas uz nepareizu rīcību?
- Vai cilvēks ir atbildīgs arī par to, kā viņš ietekmē cita cilvēka izvēles?
- Cik viegli cilvēkam ir pretoties drauga vai grupas spiedienam?
- Kā jūs mūsdienās atpazītu attiecības, kurās viens cilvēks izmanto otra vājās vietas?

Par pagrieziena punktiem

- Kurš notikums, jūsuprāt, bija izšķirošais pavērsiens?

- Vai bija iespējams novērst traģisko iznākumu?
- Cik daudz cilvēku izvēles ietekmēja Krustiņa likteni?
- Vai atbildība par notikušo ir tikai vienam cilvēkam?
- Kurā brīdī vēl bija iespējams situāciju mainīt?
- Kāds būtu cits iespējamais notikumu attīstības scenārijs?

Svarīgi atcerēties: uz šiem jautājumiem nav obligāti vienas pareizas atbildes. Būtiskākais ir skolēna spēja **pamatot savu viedokli ar izrādes notikumiem, tēlu rīcību vai tekstu.**

3. Personīgā pieredze un refleksija

Šo sarunas daļu ieteicams izmantot tikai tad, ja klasē ir pietiekami droša vide. Skolēnam nav jāstāsta par savu personīgo pieredzi, ja viņš to nevēlas. Jautājumus iespējams formulēt arī vispārīgi — “kā tu domā?” vai “kā tas varētu būt?”.

Par attiecībām un izvēlēm

- Vai tev šķiet svarīgi, lai vecāki tevi pieņemtu tādu, kāds esi?
- Kas tev palīdz pieņemt sarežģītu lēmumu?
- Pie kā tu vērstos, ja nonāktu situācijā, kurā pats vairs neredzi labu risinājumu?
- Kas cilvēkam var palīdzēt atzīt savu kļūdu?
- Vai tev šķiet viegli pateikt: “Es kļūdījos”?
- Kas ir grūtāk — atvainoties vai piedot?

Par citu cilvēku ietekmi

- Cik lielā mērā citu cilvēku viedoklis ietekmē jauniešu izvēles?
- Vai ir viegli nepiekrīst draugiem, ja viņi visi domā citādi?
- Kā var atbalstīt draugu, nevis atbalstīt viņa nepareizo rīcību?
- Ko tu darītu, ja redzētu, ka draugs pieņem lēmumu, kas viņam var nodarīt pāri?
- Vai iejaukšanās cita cilvēka problēmās vienmēr ir pareiza?

Par vērtībām

Aiciniet skolēnus izvēlēties trīs vērtības, kas, viņuprāt, būtu vissvarīgākās, lai izvairītos no “Pazudušā dēla” traģiskā scenārija:

uzticība / mīlestība / drosme / godīgums / atbildība / cieņa / brīvība / paškontrolē / piedošana / draudzība / ģimene / reputācija / nauda / neatkarība

Pēc izvēles pārrunāji:

- Kāpēc izvēlēties tieši šīs trīs?
- Kura no tām izrādē visvairāk pietrūka?
- Vai dažkārt divas vērtības var nonākt konfliktā?
- Kuru vērtību būtu visgrūtāk saglabāt krīzes situācijā?

Noslēguma aktivitāte “Viena doma pēc izrādes”

Sarunas noslēgumā skolēniem var piedāvāt izvēlēties vienu no teikuma sākumiem un to pabeigt:

- **Pirms izrādes es domāju..., bet tagad...**
- **Man visvairāk lika aizdomāties...**
- **Es nesapratu..., tāpēc gribētu vēl parunāt par...**
- **Krustiņa vietā es...**
- **Ja es varētu uzdot vienu jautājumu Rūdolfam Blaumanim, tas būtu...**
- **Ja es varētu uzdot vienu jautājumu Ērikam Vilsonam par izrādi, tas būtu...**
- **Manuprāt, “pazudušais dēls” mūsdienās varētu būt cilvēks, kurš...**
- **Svarīgākais, ko šis stāsts man liek pārdomāt par cilvēku attiecībām, ir...**

Var izmantot arī ļoti īsu noslēguma refleksiju:

3 lietas, ko pamanīju

2 jautājumi, kas man radās

1 doma, ko paņemšu līdzi

Iespējamie starpdisciplinārie turpinājumi

Literatūra

Salīdzināt R. Blaumaņa “Pazudušo dēlu” ar citiem darbiem, kuros centrā ir cilvēka izvēle, vaina, atbildība vai traģisks konflikts.

Teātra māksla

Analizēt, kā monoizrādē ar viena aktiera palīdzību tiek radīti vairāki tēli un notikumu telpa. Salīdzināt tradicionālu dramatizējumu ar monoizrādes formu.

Sociālās zinātnes

Diskutēt par sociālo spiedienu, reputāciju, ekonomisko nevienlīdzību, atbildību un cilvēka lēmumu pieņemšanu.

Ētika

Organizēt argumentētu diskusiju: **“Cilvēks ir atbildīgs par savām izvēlēm neatkarīgi no apstākļiem.”** Viena skolēnu grupa argumentē “par”, otra — “pret”.

Radošā rakstīšana

Uzrakstīt īsu tekstu “Vēstule Krustiņam” vai “Vēstule tēvam”, kurā skolēns mēģina runāt ar kādu no lugas tēliem no mūsdienu jaunieša skatpunkta.

Pedagogam: sarunas vadīšanas principi

- Nesāciet ar jautājumu “Vai jums patika izrāde?”. Labāk sākumā jautāt: **“Ko jūs redzējāt?”**, **“Kas notika?”**, **“Kas jums palika atmiņā?”**
- Nevērtējiet skolēna emocionālo reakciju kā “pareizu” vai “nepareizu”.
- Mudiniet pamatot viedokli ar konkrētu izrādes epizodi, tēla rīcību vai tekstu.
- Nošķiriet jautājumu **“kāpēc tēls tā rīkojās?”** no jautājuma **“vai viņam bija taisnība?”**.
- Atļaujiet skolēnam nepieņemt vairākuma viedokli.
- Neprasiet skolēniem publiski atklāt personisku pieredzi.
- Ja diskusija kļūst pārāk personiska, atgriezieties pie izrādes: **“Ko par šo jautājumu mums parāda Blaumanis?”**
- Atgādiniet, ka literāra darba varonis nav jāvērtē tikai pēc principa “labs/slikts”; nozīmīgi ir izprast viņa motivāciju, apstākļus, izvēles un to sekas.

Paldies, ka izmantojāt mūsu sagatavoto materiālu!

